

**SURXON VOHASI TURKMANLARINING ETNIK TARKIBI VA
JOYLASHUVI****Termiz davlat universiteti**

Magistratura bo'limi talabasi

Mamanazarov Sardorbek Sherqul o'gli

sardorbekmamanazarov0106@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola Surxon vohasi turkmanlarining etnik tarkibi va joylashuvini tahlil qiladi. Shuningdek, turkmanlarning bu hududdagi jamiyatdagi o'zni, iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti haqida ma'lumotlar keltiriladi. Maqola o'zbek va turkman xalqlarining o'zaro aloqalari va mintaqadagi etnik diversifikatsiya jarayonlarini yoritishga qaratilgan.

Tayanch so'z va iboralar: Etnik tarkib, Surxon vohasiz, turkman, ersari, shix, Saljuqiylar, Jiliko'l, Qo'bodiyon, Pattakesar, Jo'yijangal.

АННОТАЦИЯ

Данная статья анализирует этнический состав и расселение туркмен в Сурхандарьинском оазисе. Также приводится информация о роли туркмен в обществе данного региона, их экономическом и культурном развитии. Статья направлена на освещение взаимодействия узбекского и туркменского народов и процессов этнической диверсификации в регионе.

Ключевые слова: Этнический состав, Сурхандарьинский оазис, туркмены, эрсары, ших, Сельджуки, Джиликуль, Кубадян, Паттакесар, Джуйджангал.

ABSTRACT

This article analyzes the ethnic composition and settlement of Turkmens in the Surkhan oasis. It also provides information about the role of Turkmens in the society of this region, as well as their economic and cultural development. The article aims to highlight the interactions between Uzbek and Turkmen peoples and the processes of ethnic diversification in the region.

Keywords: Ethnic composition, Surkhan oasis, Turkmen, Ersari, Shikh, Seljuks, Jilikul, Qubodiyon, Pattakesar, Joyijangal.

KIRISH.

Surxon vohasi, geografik joylashuvi va tabiiy resurslari bilan tarixan turli etnik guruhlarining ko'p ming yillik migratsiya va o'zaro aloqalariga guvoh bo'lgan mintaqadir. Ushbu mintaqqa, nafaqat o'zbek xalqining, balki turkmanlarning ham o'tmishdan yashab kelgan joylaridan hisoblanadi. Surxon vohasining etnik tarkibi ko'p millatli bo'lib, turkmanlar bu hududda asrlar davomida o'ziga xos madaniyatini, an'analarini va urf-odatlarini saqlab kelganlar.

Surxon vohasi turkmanlarining joylashuvi hududiy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Bu mintaqadagi turkmanlar asosan qishloq joylarida istiqomat qilishadi, ammo so'nggi yillarda shaharlarda ham ular soni ortib bormoqda. Turkmanlarning o'ziga xos etnik xususiyatlari, til, diniy an'analari va ijtimoiy tuzilmalari bu hududdagi xalqaro va milliy aloqalarga katta ta'sir ko'rsatgan. Surxon vohasi turkmanlarining tarixiy o'rni va ahamiyatini to'liq tushunish uchun, nafaqat ularning joylashuvi, balki ular bilan bog'liq iqtisodiy, siyosiy va madaniy jarayonlarni ham chuqur o'rganish zarur. Maqola davomida bu jihatlar ham tahlil qilinadi, shu bilan birga, turkmanlar va o'zbeklar o'rtasidagi o'zaro aloqalar va mintaqadagi etnik guruhlarining o'zaro ta'siri haqida xulosalar chiqariladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Surxon vohasi turkmanlarining etnik tarkibi va joylashuvi tahlil qilinayotganda, mintaqaning o'ziga xos tarixiy, madaniy va ijtimoiy xususiyatlari alohida ahamiyatga ega. Vohadagi turkmanlar, asosan, qadimdan bu yerda yashab kelgan etnik guruhdir va ularning o'z madaniyati, til va an'analari zamonaviy turkman jamiyatining shakllanishida muhim rol o'ynagan. Turkmanlarning Surxon vohasidagi joylashuvi, nafaqat geografik, balki siyosiy va iqtisodiy holat bilan ham chambarchas bog'liqdir. XIX asrning oxiri - XX asrning boshlarida janubiy Surxon vohasidagi turkmanlar, asosan, Sherobod bekligida Amudaryo sohillarida yashagan. 1926 yildagi aholini ro'yxatga olish paytida ushbu hududlarda 12 ta turkman qishlog'i mavjudligi qayd qilingan. Bu qishloqlarda turkmanlardan asosan 3825 kishi yashaganligi hisobga olingan bo'lib, ulardan 1190 tasi turkmanlarning sariq, 1015 tasi ersari va 1620 tasi shix urug'iga mansub bo'lgan.¹

Surxon vohasi turkmanlarining etnik tarkibi va joylashuvi o'ziga xos va murakkab bo'lib, mintaqaning tarixiy, madaniy va ijtimoiy sharoitlariga bog'liqdir. Surxon vohasi turkmanlarining etnik tarkibi nisbatan xilma-xildir. Ushbu hududda turkmanlarning asosiy qismi qishloq joylarida yashasa, ba'zi hududlarda esa shaharlarga yaqin joylashgan. Turkmanlarning asosan janubiy qismlarida yashashlari, bu hududning tarixiy va iqtisodiy sharoitlariga bog'liq. Ular o'zlarining an'analari, tillari, qadriyatlari bilan ajralib turadilar va bu ularning o'ziga xos jamiyatini tashkil qiladi. Biroq, Surxon vohasida boshqa etnik guruhlar ham mavjud bo'lib, ular turkmanlar bilan o'zaro aloqalar o'rnatganlar. O'zbeklar, qozoqlar va boshqa millat vakillari bilan birga yashash, mintaqaning etnik va madaniy xilma-xilligini ta'minlaydi.² Surxon vohasida etnik guruhlarining o'zaro munosabatlari tarixan yaxshi rivojlangan bo'lsa-da, zamonaviy davrda ularning ijtimoiy va siyosiy aloqalari ba'zan murakkablashadi. O'zbekistonning janubi-sharqida yashovchi turkmanlar, turli ijtimoiy va siyosiy sharoitlarga qarab o'z hayot tarzini yangilab borishga majbur

¹ Турсунов Нурулла Нарзуллаевич. „ЖАНУБИЙ СУРХОН ВОҲАСИ АҲОЛИСИНИНГ ЭТНИК ХУСУСИЯТЛАРИ (XIX аср охири - XX аср бoshлари)“ ТОШКЕНТ- 2007

² Агаджанов С.Г. Очерки истории огузов и туркмен Средней Азии IX–XIII вв. Ашхабад, 1969.

bo'lishadi. Bu hududda millatlararo tinchlik va barqarorlikni saqlash, turli etnik guruhlarining o'zaro hurmatini ta'minlash muhim vazifa hisoblanadi.

Turkmanlar janubiy Surxon vohasiga kelib joylashganligi haqida tarixiy manbalarda ba'zi fikrlar mavjud. Ma'lumki, Sirdaryoning quyi oqimida tashkil topgan O'g'uz davlatining yobg'usi Saljuqbek Saljuqiylar sulolasi davlatining asoschisi edi. 1038-1039 yillarda Saljuqbekning nabirasi Chag'ribek Daud Qabadiyon, Xuttalon bilan birgalikda Termizni ham egallab, o'g'li Alp Arslonga mulk qilib beradi. 1157 yilgacha Termiz va Chag'oniyon hududlarida Saljuqiylar hukmronligi saqlanib turgan³. Ana shu ma'lumotlar asosida turkmanlar XI-XII asrlardayoq Surxon vohasining Amudaryo sohillarini o'zlariga makon qilishgan.

Surxon vohasidagi turkmanlar, asosan, vohaning janubiy va janubi-g'arbiy qismlarida yashaydi. Ushbu hududda turkmanlar qishloq joylarida keng tarqalgan bo'lib, shaharlarga yaqin joylarda ham o'zlarining jamoalarini tashkil etgan. Surxon vohasida turkmanlar bilan birga o'zbeklar, qozoqlar, ruslar va boshqa etnik guruhlar ham yashaydi. Bu mintaqadagi etnik xilma-xillik, ularning o'zaro aloqalarini va madaniy ko'p ranglilikni yaratadi. Turkmanlar bu aloqalarga ijobiy yondashib, boshqa millatlar bilan birgalikda yashash tamoyillariga amal qilishadi. Turkmanlarning o'ziga xos madaniyati, urf-odatlar va an'analari Surxon vohasining ijtimoiy hayotida muhim rol o'ynaydi. Turkmanlar orasida ona tili, diniy e'tiqodlar va milliy qadriyatlar alohida hurmatga sazovor. Surxon vohasidagi turkmanlar o'zlarining ijtimoiy va iqtisodiy faoliyatlari bilan hududning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishadi. Bu, ayniqsa, qishloq xo'jaligi, hunarmandchilik va savdo sohalarida sezilarli. Surxon vohasida turkmanlar va boshqa etnik guruhlar o'rtasida ijtimoiy va siyosiy integratsiya jarayonlari davom etmoqda. Bu jarayonlar mintaqadagi barqarorlikni ta'minlash va millatlararo hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

³ Jaloliddin Mirzo. Termiz tarixi- Termiz,2001.-B.41-42

Turkmanlarning Surxon vohasi hududiga kelib joylashishi va voha bo'ylab tarqalishi haqida yana bir olim B.X.Karmishevaning tadqiqotlariga to'xtalib o'tamiz. Uning tadqiqotlariga ko'ra XIX asr oxiri XX asr boshlarida turkmanlar Sherabot, Qobodiyon, Qo'rg'ontepa Bekstvo (Qo'rg'ontepa bekligi) hududlarida yashagan. Unga ko'ra dastlabki ikkitasi Amudaryo bo'yida, uchinchi hudud esa Vaxshning chap qirg'og'ida, Jiliko'l platosida joylashgan. Qo'rg'ontepa bekligida ikkita turkman qishlog'i bor edi. Bular Jiliko'l va Qoraturkman. P.Gaevskiyning 1910-1914- yillarga oid ma'lumotlariga ko'ra Jiliko'l da 750 ta, Qoraturkmanda 200 ta xonadon bo'lgan [97,26]. O'rta Osiyo rayonlashtirishga oid materiallar Jiliko'l platosida 3705 nafar Ersariy turkmanlari istiqomat qilishini ko'rsatadi [228,238]⁴. 1966 yildagi ma'lumotlarimga ko'ra, XX asr boshlarida Qo'bodiyon Bekstvoda Katta-ariq kanalining quyi oqimida chap qirg'oq yerlarini sug'orish uchun Kofirnihondan olingan birgina turkman qishlog'i — Teshiktosh bo'lgan. U yerda Jarqo'rg'on qishlog'ida bir necha turkman oilalari arablar orasida yashagan.

Hozirgi kunda Surxon vohasining turli tumanlarida turkman millatiga mansub fuqarolar yashab kelmoqda. Vohada turkman millatiga mansub kishilar asosan Termiz shahrining „Pattakesar“ , „Jo'yijangal“ mahallalarida, shuningdek Termiz tumanining „Orol“, „Xalqabod“ mahallalarida, Muzrabot tumanining „Xushmon“, „Boldir“, Angor tumanining „Navbahor“ qishloqlarida istiqomat qilib kelishadi. Vohada yashab keluvchi turkmanlar o'zining an'anaviy qadriyatlarini saqlab kelgan holda voha etnik madaniyatiga hissa qo'shib kelmoqda.⁵

Хулоса

Surxon vohasi turkmanlarining etnik tarkibi va joylashuvi mavzusida olib borilgan tadqiqotlar ushbu hududda yashovchi turkmanlarning boy madaniyati, tarixiy ildizlari va ijtimoiy hayotini chuqur o'rganishga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni

⁴ Б. Х. КАРМЫШЕВА. ОЧЕРКИ ЭТНИЧЕСКОЙ ИСТОРИИ ЮЖНЫХ РАЙОНОВ ТАДЖИКИСТАНА И УЗБЕКИСТАНА (ПО ЭТНОГРАФИЧЕСКИМ ДАННЫМ). Б,117

⁵ А.М. МАЛИКОВ старший научный сотрудник, кандидат исторических наук Институт социальной антропологии общества Макс Планка, Хале, Германия

ko'rsatadiki, turkmanlar bu vohada asrlar davomida o'ziga xos etnik xususiyatlarini saqlab qolgan holda, qo'shni xalqlar bilan ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy aloqalarni rivojlantirgan. Surxon vohasidagi turkman urug'lari asosan chorvachilik, dehqonchilik va hunarmandchilik bilan shug'ullangan. Shuningdek, hududning geografik joylashuvi ularning iqtisodiy faoliyatida muhim rol o'ynagan. Turkmanlar Surxon vohasida aholi zich joylashgan hududlarda istiqomat qilgan. Bu esa ularning madaniy merosini shakllantirishda tabiiy sharoitlarning ta'sirini ko'rsatadi. Ushbu maqolada Surxon vohasi turkmanlarining tarixiy-madaniy rivojlanishi va hududiy joylashuvi bilan bog'liq jihatlar batafsil yoritilib, ularning o'ziga xosliklari tahlil qilingan.

Xulosa qilib aytganda, Surxon vohasi turkmanlarining etnik tarkibi va joylashuvini o'rganish nafaqat mahalliy tarix va etnografiya uchun, balki turkman xalqining umumiy tarixini anglashda ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotlar orqali turkmanlarning ijtimoiy va madaniy hayotiga oid qimmatli ma'lumotlar olish imkoniyati yaratiladi.

REFERENCES

1. Турсунов Нурулла Нарзуллаевич. „ЖАНУБИЙ СУРХОН ВОҲАСИ АҲОЛИСИНИНГ ЭТНИК ХУСУСИЯТЛАРИ (XIX аср охири - XX аср бошлари)“ ТОШКЕНТ- 2007
2. Джалалиддин Мирзо. История Термеза - Термез, 2001.-Б.41-42.
3. Б. Х. КАРМЫШЕВА. ОЧЕРКИ ЭТНИЧЕСКОЙ ИСТОРИИ ЮЖНЫХ РАЙОНОВ ТАДЖИКИСТАНА И УЗБЕКИСТАНА (ПО ЭТНОГРАФИЧЕСКИМ ДАННЫМ). Б,117
4. Агаджанов С.Г. Очерки истории огузов и туркмен Средней Азии IX–XIII вв. Ашхабад, 1969.
5. Брегель В.В. Струве Страны и народы востока – Москва: 1959.

6. Брук С.И. Население мира. Этнодемографический справочник. – М.: Наука, 1986.
7. Гундогдыев О.А .Туркмены и народы мира.-А.:Туркменская государственная издательская служба, 2012
8. Дубова Н. А. Туркмены .- М,: Наука, 2016
9. Дурдыев М.Туркмены .Поиски предков туркменского народа и его исторической прародины. -А.: Харп, 1991.
10. Кадыров. Ш. Туркмен-нама. Кто такие туркмены. - М, 2013